

Миколайчик Оксана, ст. 4 курсу педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Сойко І.М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті досліджено роль дидактичних ігор в навчально-виховному процесі сучасної початкової школи, яка зорієнтована на використання таких педагогічних технологій, які передбачають навчання та виховання активної, високоосвіченої, творчої особистості. Розкрито, що досягненню мети навчання, задоволенню потреб та інтересів молодших школярів, розвитку у них пізнавальної активності і творчої самостійності сприяє використання дидактичних ігор.*

***Ключові слова:** навчально-виховний процес, дидактична гра, пам'ять.*

***Аннотация.** В статье исследована роль дидактических игр в учебно-воспитательном процессе современной начальной школы, которая ориентирована на использование таких педагогических технологий, которые предусматривают обучение и воспитание активной, высокообразованной, творческой личности. Раскрыто, что достижению цели обучения, удовлетворению потребностей и интересов младших школьников, развитию у них познавательной активности и творческой самостоятельности способствует использование дидактических игр.*

***Ключевые слова:** учебно-воспитательный процесс, дидактическая игра, память.*

***Annotation.** The article investigates the role of the didactic games in the educational process of modern elementary school that focused on the use of educational technologies, which provide training and education of active, highly educated, creative person. It is proved that the goal of training to meet the needs and interests of primary pupils, the development of their cognitive activity and creative independence promotes the use of didactic games.*

***Keywords:** educational process, didactic game, memory.*

У **Національній доктрині** розвитку освіти України у XXI столітті визначена головна мета української освіти: створити умови для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України. Сучасна початкова школа зорієнтована на використання таких педагогічних технологій, які передбачають навчання та виховання

активної, високо освіченої, творчої особистості. Особливо актуальним є застосування на уроках української мови дидактичних ігор. Адже саме вони, дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання школярами навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості.

Досягненню мети навчання в початковій школі, задоволенню потреб та інтересів молодших школярів, розвитку у них пізнавальної активності і творчої самостійності сприяє використання ігор.

Теоретичною та методологічною основою статті є напрацювання педагогів про різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язується те чи інше розумове завдання, підтримується і посилюється інтерес до навчального предмета. Дидактичні ігри стали предметом особливої уваги в працях Л. Артемової, Б. Блонського, З. Богуславської, Д. Ельконіна, Р. Жуковської, А. Сікорського, О. Усової, К. Радіної, С. Шамової та ін.

Метою нашої статті є дослідження впливу дидактичних ігор на навчально-виховний процес, які полегшують засвоєння навчального матеріалу.

У відповідності до визначеної мети виокремлено такі завдання: проаналізувати стан дослідження проблеми у науковій літературі; визначити сутність дидактичних ігор; обґрунтувати технологію використання дидактичних ігор молодших школярів на уроках української мови.

Дидактична гра – гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок

У дидактичних іграх діти спостерігають, порівнюють, класифікують предмети за певними ознаками, виконують аналіз й синтез, абстрагуються від несуттєвих ознак, роблять узагальнення. Багато ігор вимагають уміння висловлювати свою думку в зв'язній і зрозумілій формі, використовуючи термінологію.

У грі разом з розумовим розвитком здійснюється фізичне, естетичне і етичне виховання. Виконуючи правила гри, учні привчаються стримуватися, контролювати свою поведінку, внаслідок чого виховується воля, дисциплінованість, чесність, правдивість, уміння діяти спільно, приходити один одному на допомогу, радіти власним успіхам і успіхам товаришів. Оволодіти необхідними знаннями, уміннями й навичками учень зможе лише тоді, коли він виявлятиме до них інтерес, і коли вчитель зумів зацікавити учнів. Якщо спочатку учень зацікавиться лише грою, то дуже швидко його вже цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, в нього виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати цей матеріал, тобто він почне готуватися до участі в грі [3, с. 25].

У навчальних закладах дидактична гра використовується як метод, що має великий педагогічний потенціал і найбільшою мірою створює для дітей атмосферу психологічного комфорту. Ефективність впливу ігрової

діяльності на формування дитячої особистості прямо залежить від педагогічного керівництва нею. Під педагогічним керівництвом грою розуміється свідомий вплив педагога на ігрову діяльність дітей, у процесі якої цілеспрямовано здійснюються завдання їх навчання, виховання та розвитку. Щоб дидактична гра на уроці проходила ефективно і давала бажані результати, необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог:

1. Готовність учнів до участі в грі (кожний учень повинен засвоїти правила гри, чітко усвідомити мету її, кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі у грі);

2. Забезпечення кожного учня необхідним дидактичним матеріалом;

3. Чітка постановка завдання гри. Пояснення гри повинно бути зрозумілим і чітким;

4. Складну гру слід проводити поетапно, поки учні не засвоять окремих дій, а далі можна пропонувати всю гру і різні її варіанти;

5. Дії учнів слід контролювати, своєчасно виправляти і спрямовувати, оцінювати;

6. Не можна допускати приниження гідності дитини (образливі порівняння, оцінка за поразку в грі, глузування тощо) [4, с. 86].

Дидактичні ігри можна використовувати на різних етапах уроку: для ознайомлення з новим матеріалом; для його закріплення; для повторення раніше набутих знань; для повного і глибокого осмислення матеріалу [3, с. 78].

Технологія дидактичної гри відображає діяльність її співучасників з пошуку, обробки і засвоєння навчальної інформації для приймання рішення в проблемній ситуації. Вона включає в себе детальний опис правил і умов гри у вигляді вихідної інформації і направляє гру за заданим циклом. Цикл дидактичної гри включає в себе безперервну послідовність навчальних дій в процесі розв'язання завдань. Цей процес умовно поділяється на такі етапи:

1) підготовка до проведення уроку;

2) постановка головної мети;

3) побудова імітаційної моделі об'єкта;

4) розв'язування завдань на її основі;

5) перевірка, корекція;

6) реалізація прийнятого рішення;

7) оцінка його результатів;

8) аналіз отриманих результатів та їх синтез зі здобутим раніше досвідом [6, с. 162].

При проведенні дидактичної гри можуть виникати і певні труднощі. Розглянемо найважливіші з них:

1. Учні не вступають у гру або вступають у неї формально. Це буває на початковому етапі роботи з комунікативними іграми і тоді, коли ігровий

етап навчальної роботи не підготовлений вчителем. Ігровий етап педагогу треба готувати ретельно: програти найважчу роль самому, вибрати ініціативних і підготовлених виконавців, забезпечити «суперечки» у вигляді записів на дошці, діалогів-зразків, ілюстрацій і реквізитів, пояснити учасникам гри їхню тактику. Іноді для цього достатньо показати, що перед учнями стоїть корисне, потрібне, але цілком традиційне завдання, яке вони вміють вирішувати. Можна перефразувати завдання;

2. Гра затягується, бо учасники не можуть знайти вірного вирішення. Вчитель вводить додаткові обставини, що допомагає учням досягти мети, підказує відповідь;

3. Гра затягується, бо учасники відволікаються в діях на інші завдання – вчитель повторно формулює завдання;

4. Гра затягується, бо учні не можуть налагодити взаємодії – вчитель уточнює їхні ролі;

5. Гра закінчується швидко, бо учасники йдуть до мети найкоротшим шляхом – учитель створює додаткові умови, які примушують учнів більш активно використовувати знання;

6. Гра переходить у конфліктну ситуацію. Вчитель знімає конфлікт, ліквідує предмет суперечки, вводить у гру нових учасників;

7. Учні не включаються у гру, а лише стимулюють ігрову діяльність. Вчитель ще раз формулює мету учасників або змінює їх, іноді зупиняє гру, знову формулює і мотивує установку і підкріплює спільну позитивну емоційність;

8. Функція педагога як керівника навчального процесу трансформується. Якщо педагог постійно коригує дії учасників гри, виходячи з своєї концепції того, що має відбуватися, то це впливатиме на спонтанність поведінки учнів, вони будуть привчатися до пошуків самостійних рішень. Якщо педагог зовсім не керує грою, виникає загроза, що завдання не буде виконане або виконане небажаним методом. У цьому випадку вчитель ризикує втратити контроль над класом [3, с.152].

Розробляючи систему дидактичних ігор, потрібно виходити з методичного аналізу поняття «дидактична гра», враховувати мету використання ігор на уроках в початкових класах, потребу в оптимізації навчального процесу, індивідуальні можливості молодших школярів. При підборі і розробці дидактичних ігор слід враховувати, що темп і ефективність засвоєння змісту навчання пропорційні інтересам учнів і діяльності, яку вони виконують. Знання починаються з чуттєвого сприйняття, з допомогою уявлень переходить у пам'ять, а потім через узагальнення одиничного формується розуміння загального. Діяльність учнів буде успішною, якщо модель дій, яку необхідно виконати, випереджає саму діяльність. На стійкість уваги впливає спрямованість особистості, її інтереси. Необхідно максимально активізувати асоціативну

пам'ять і творчий розвиток особистості. Організація і проведення ігор потребують великої майстерності. Педагогу потрібно виробити чітку стратегію керівництва груповим спілкуванням [8, с. 129].

Проводити ігри, створювати ігрові ситуації важливо майже на кожному уроці. Це особливо стосується 1 класу – перехідного періоду, коли учні ще не звикли до тривалої напруженої діяльності. Вони швидко стомлюються, притуплюється їхня увага, набридає одноманітність. Тому гра має ввійти в практику роботи вчителя як один з найефективніших методів організації навчальної діяльності першокласників.

У структурі уроку місце гри, її тривалість визначаються завданнями уроку і змістом самої гри. Впродовж уроку вчитель може ввести 2–3 короткочасні ігрові ситуації різної тривалості. Таким чином, педагогічне керівництво дидактичною грою передбачає вплив учителя на ігрову діяльність дітей, у процесі якої цілеспрямовано здійснюються навчання, виховання та розвиток особистості. Проведення дидактичної гри вимагає здійснення таких етапів: вибір теми гри, визначення мети й завдань гри, підготовка і проведення гри (повідомлення учням теми гри, підготовка унаочнень, проведення гри, підбиття підсумків). Щоб ігрова діяльність на уроці проходила ефективно і давала бажані результати необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог: ігри мають відповідати навчальній програмі, ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними, відповідність гри віковим особливостям учнів, різноманітність ігор, залучення до ігор учнів усього класу [7, с.187].

Пропонуємо ряд деяких дидактичних ігор, які можна використати на уроках української мови в початковій школі.

Дидактична гра «Образні порівняння».

Пригадай порівняння-іменники до поданих прикметників. Поясни значення цих образних порівнянь. *Хитрий, як ... (лис). Глухий, як ... (тетеря). Німий, як ... (риба). Полохливий, як ... (заєць). Сухий, як ... (перець). Твердий, як ... (скеля). Упертий, як ... (цап). Ясний, як ... (сонечко). Теплий, як ... (піч). Холодний, як ... (лід). Мокрий, як ... (хлющ). Темний, як ... (ніч). Рідка, як... (вода). Багата, як ... (земля). Колючий, як ... (їжак) і т.д.*

Дидактична гра «Чарівні перетворення».

Дібрати до запропонованого слова якнайбільше нових слів, замінюючи лише одну літеру. Коли це неможливо, замінюємо 2 літери.

Наприклад: Нора – нога – ноша – наша – Маша – миша – муха – мука – рука – ріка – Ніка – Ніла – Ніна.

Дидактична гра «Опиши предмет».

Учні пропонуються пригадати як виглядають певні предмети і описати їх за кількома ознаками (*наприклад, якщо це лимон, то за формою, кольором, смаком, величиною...*).

Слова: апельсин, огірок, цукерка, яблуко, часник, цибуля, хліб, слива, морква, печиво.

Дидактична гра «Заховалося прислів'я».

Учні пропонуються прислів'я з пропущеними словами. Завдання: слід пригадати слова, що пропущені:

Людина без друзів – що ... без коріння (дерево). Дружба – найбільший ... (скарб). Вовка бояться – в ... не ходити (ліс) Крутиться, як ... в колесі (білка). Сорока на ... принесла (хвості). На сонці тепло, а біля ... добре (матері). Шануй батька й ... , то буде тобі скрізь гладенько (неньку). Діло ... величає! (майстра) та ін.

Дидактична гра «Продовж ряд».

Називається ряд слів, який потрібно продовжити.

(Айстра, пролісок, тюльпан... Собака, корова, кіт, ...)

Різновид цієї гри: «Одним словом» (шафа, стілець, ліжко, ...)

Дидактична гра «Злови слово».

Читається текст, із якого треба вибрати слова на задану тему і плеснути в долоні.

Дидактична гра «За складом – слово».

Пропонується склад. Діти придумують слова із цим складом. Переможе той ряд, на якому придумано найбільше слів.

Дидактична гра «Лото».

Із розкиданих складів (слів) зібрати слова (речення).

Дидактична гра «Не помились».

Гра на розпізнавання звуків (голосних – приголосних, твердих – м'яких), частин мови, роду, відмінка, числа іменників, особи займенників. Називаються слова, а діти повинні сигналізувати картками або фішками.

Дидактична гра «Букви-близнюки».

Школярі пригадують і записують якомога більше слів, до складу яких входять дві однакові букви (*дідусь, сосна, парасолька, Україна, молоко...*).

Дидактична гра «Ігри Діда-Буквоїда».

Робота в малих групах. Діти намагаються відгадати словникове слово за приголосними (голосними, першим або останнім складом). *К...м...б...й...н...р – комбайнер, ..о...и...о... – горизонт.*

Дидактична гра «Утвори ознаку».

Дуб (*дубовий, дубова, дубове*); холод (*холодний, холодна, холодне*); сонце (*сонячний, сонячна, сонячне*).

Дидактична гра «Знайди букву».

Роздається друкований текст. За командою вчителя треба знайти та підкреслити задану букву. Після кількох тренувань кількість букв для підкреслювання збільшувати до 2, 3, 4. (Знайди і підкресли в кожному слові букву Р і т.д.) [5, с. 156].

Дидактична гра «Запам'ятай слова».

Вчитель зачитує 10–12 слів, не пов'язаних за змістом. Дитина повинна їх запам'ятати та відтворити.

Дидактична гра «Асоціації».

Вчитель називає 10–15 слів повільно. Діти повинні кожне почути слово позначити якимось значком, щоб потім глянувши на нього пригадати його.

Дидактична гра «Що змінилось?».

Вчитель виставляє таблички із словами. За 1 хвилину учні мають запам'ятати порядок їх розміщення. Вчитель міняє місцями таблички, а діти повинні вказати, що змінилось.

Дидактична гра «Що зайве?».

Пропонується словесний ряд. Необхідно назвати зайве і довести чому.
(*Місто, містечко, місток, місцевий*).

Дидактична гра «Що спільне?».

Дається 2–3 слова, серед яких треба указати схожість (*метелик і літак, сонце і сонячний*)

Дидактична гра «Фотографія».

Показується дитині набір букв починати з трьох) протягом 1 хвилини. Потім дитина має відтворити побачене. Далі збільшується кількість букв.

Дидактична гра «Що ти бачив?».

Демонструється малюнок протягом 1 хвилини, а учні стараються запам'ятати якомога більше. Коли малюнок прибирається з поля зору дитини, вчитель ставить запитання за малюнком, на які учні мають відповісти.

Дидактична гра «Злови слово».

Читається текст, із якого треба вибрати слова на задану тему і плеснути в долоні.

Дидактична гра «За складом – слово».

Пропонується склад. Діти придумують слова із цим складом. Переможе той ряд, на якому придумано найбільше слів.

Дидактична гра «Лото».

Із розкиданих складів (слів) зібрати слова (речення).

Дидактична гра «Не помились».

Гра на розпізнавання звуків (голосних – приголосних, твердих – м'яких), частин мови, роду, відмінка, числа іменників, особи займенників. Називаються слова, а діти повинні сигналізувати картками або фішками [4, с.208].

Дидактична гра «Виростимо речення».

Дається одне слово, діти добавляють до нього по одному слову так, щоб вийшло поширене речення.

Аналогічно можна проводити гру на скорочення речення.

Дидактична гра «Утвори нове слово».

а) В запропонованих словах замінити одну букву так, щоб вийшло нове слово: *Даша (Маша, каша, Саша, наша...)*

б) переставити букви, щоб утворилось нове слово: *село (осел), лісок (сокіл), ручка (курча)*...

в) поміняти місцями склади, щоб утворилось нове слово: *банка – кабан, сосна – насос, нора – рано, рама – мара*...

г) Додати до слова суфікс (префікс), щоб утворилось нове слово.

Дидактична гра «Полий квіти».

На краплинках написані відмінки (можна роди, числа, дієвідміни, особи). Діти повинні з'єднати краплинку з відповідною квіткою.

Дидактична гра «Добери риму».

Листок – молоток, колобок.... Оса – коса, роса ...

Дидактична гра «Два – один».

Необхідно утворити складні іменники з двох простих:

Небо і схил – небосхил; Ліс і смуга – лісосмуга; Птах і ферма – птахоферма.

Дидактична гра «Навпаки».

Потрібно підібрати антоніми до запропонованих слів: *Низький – високий; Холод – тепло.*

Дидактична гра «Такий самий».

Необхідно підібрати синоніми до заданих слів: *Дім – хата, приміщення, будинок..., Штани – шорти, брюки, джинси...*

Дидактична гра «Великий – малий».

Підбір пестливих слів: *Тато – таточко; Кіт – котик; Дитина – дитиночка.*

Дидактична гра «Знавець слів».

За певний проміжок часу назвати якнайбільше слів із заданої теми (іменники чоловічого роду, займенники 3 особи, дієслова 1 дієвідміни). За кожне слово – фішка. Переможець той, хто набере найбільшу кількість фішок.

Дидактична гра «Є, було чи буде».

Гра на засвоєння часу дієслова. Вчитель називає дієслова, діти визначають, коли відбувається дія.

Дидактична гра «Добери предмет».

Навчає – .... грає – .... лікує – .... співає – .... пече – .... гуде – .... малює – пиляє – ....

Дидактична гра «Мовчанка».

На набірному полотні надруковано склад, а учні мають додати ще такі склади, щоб утворилось певне слово. Виграє той, хто складе більше слів.

Дидактична гра «Ніч-день».

Учні вголос чи самотійно читають слова з дошки. Потім по команді вчителя «ніч», діти закривають очі. У цей час вчитель змінює слово. По команді «День», діти читають нове слово. Кажуть, що в ньому змінилося порівняно з попереднім.

Слова для гри: голова (голови), рак (лак), голуб (голуби), голос (колос), рана (рама).

Дидактична гра «Чарівні клітинки».

Всі учні одержують аркушики паперу з накресленими клітинками. У клітинки учні вставляють букви, щоб вийшли слова. Виграє той, хто першим правильно складе потрібні слова.

Дидактична гра «Луна».

Діти повторюють за вчителем звуки, слова, речення, фрази.

Дидактична гра «Звільни слово».

Злий чаклун зачарує слова у своєму замку. Щоб їх звільнити треба зробити звуковий аналіз слова в той час, поки немає чаклуна.

Дидактична гра «Шторм».

Після бурі на морі розсипались слова (показуються). Їх слід вставити в текст [6, с.306].

Дидактична гра «Це-я».

Учасники гри обирають будь-який предмет, розглядають і «перевтілюються» в нього. Через 1 хвилину розповідають про цей предмет від 1 особи.

Дидактична гра «Який звук загубився?»

Вчитель називає слово без одного звука та демонструє малюнок із зображенням цього предмета (далі без малюнка). Діти називають пропущений звук.

Дидактична гра «Естафета».

Вчитель називає слово, а діти продовжують ланцюжок слів, починаючи нове слово із останнього звука попереднього. (Мак – каша – абрикос – сон – намісто – ...).

Дидактична гра «Змійка».

Кожний член групи по черзі виходить до дошки, записує по одному словниковому слову і підкреслює орфограму в ньому.

Дидактична гра «Відшукай помилку».

Кожна група дітей отримує набір карток словникових слів. Потрібно відшукати помилки в цих словах.

Дидактична гра «Покажи».

За допомогою сигнальних карток (цифри 1, 2, 3) указати наголошений склад у прочитаному вчителем словниковому слові або кількість складів.

Дидактична гра «Хто більше?».

(Робота в малих групах). Школярі змагаються, яка група більше пригадає словникових слів із цієї теми.

Дидактична гра «Вилучи зайву літеру».

Дітям пропонуються словникові слова з помилками, учень повинен знайти помилку, користуючись орфографічним словником. (*Вурлиця – вулиця, зайєць – заєць, килдим – килим*)

Дидактична гра «Аукціон».

Учитель пропонує назвати слова, що починаються, наприклад, складом «за» – загадка, завдання, заєць. Виграє той, хто називає останнє слово.

Дидактична гра «Хто швидше?».

Учні одночасно починають і пишуть протягом умовного часу слова, що відповідають на питання що? (назви предметів у класній кімнаті або назви меблів чи одягу). Скільки слів запише учень – стільки дістає балів. Віднімаються бали за допущені помилки [3, с. 205].

Ряд таких ігор може бути безкінечним.

Отже, як і всі інші види ігор, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток школярів. Поєднання в них готового навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вчителя майстерного педагогічного керівництва ними. Оволодіти необхідними знаннями, уміннями й навичками учень зможе лише тоді, коли він виявлятиме до них інтерес, і коли вчитель зуміє зацікавити учнів. Якщо спочатку учень зацікавиться лише грою, то дуже швидко його вже цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, в нього виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати цей матеріал, тобто він почне готуватися до колективної участі в грі.

1. Амонашвили Ш. А. Педагогическая симфония / Ш. А. Амонашвили. – Екатеринбург, 1993. – 271 с. **2.** Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 275 с. **3.** Виготський Л. С. Гра та її роль у психічному розвитку дитини // Питання психології / Л. С. Виготський. – К., 1996. – 98 с. **4.** Эльконин Д. Психология игры / Д. Эльконин. – М. : Владос, 1999. – 128 с. **5.** Одинцова Т. Цікавинки на уроках рідної мови: Пос. для вчителя / Т. Одинцова. – Тернопіль : Підручники і посібники, 192 с. **6.** Савчук Л. М. Дидактичні та інтелектуальні ігри на уроках української мови, 2–4 класи / Л. М. Савчук. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 274 с. **7.** Селевко Г. К. Сучасні освітні технології: Навчальний посібник / Селевко Г. К. – М. : Народна освіта, 1998. – 76 с. **8.** Стребна О. В. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи / Стребна О. В. – Х. : Основа, 2005. – 209 с.